

### **КІЛЬНИЦЬКА О.С.**

к.е.н., доцент кафедри економіки підприємства Житомирського національного агроекологічного університету, м. Житомир

## **СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ САМОСТІЙНО ЗАЙНЯТОГО НАСЕЛЕННЯ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ**

В умовах інтеграції України у світовий економічний простір, реструктуризації економіки потребують подальшого розвитку методологічні та практичні засади розвитку ринкової соціально орієнтованої економіки з урахуванням умов, специфіки, історичного минулого країни, характерних рис суспільно-психологічного укладу життя. Першим пріоритетом здійснення політики держави є становлення середнього класу, динамічне підвищення якості життя населення, розв'язання проблем бідності. Всебічного наукового осмислення потребує проблема самозайнятості населення. Для України, як для аграрної держави, в найближчий час залишається актуальним регулювання цієї діяльності у напрямі її розширення, при умові законодавчого регулювання, державного стимулювання та соціального захисту.

Самозайнятість як економічна категорія це складне соціально-економічне явище, засноване на індивідуальній, юридично і економічно самостійній трудовій діяльності власника, який створює робочі місця для себе та інших діючих разом з ним працівників на основі організації і контролю виробничого процесу та доступу до конкурентних ринків постачання і збуту продукції чи послуг. Сектор самостійно зайнятих складається з працюючих не за наймом осіб, тобто роботодавців, зайнятих індивідуальною самостійною трудовою діяльністю та безкоштовно працюючих членів сім'ї.

Економічний розвиток передбачає збільшення доходів на душу населення, розширення ринків, випуск капіталоемних виробів, укрупнення підприємств, в зв'язку з чим відбувається вивільнення працюючих з сегменту самостійної зайнятості. Динаміка самостійної зайнятості свідчить про вплив рівня доходу на душу населення на зміни її частки в робочій силі. За даними МОП, питома вага самостійно зайнятих в робочій силі в середньому скорочується з 48 процентів в країнах з низьким рівнем доходу до 9 процентів в країнах з дуже високим рівнем доходу на душу населення (табл. 1).

**Таблиця 1. Залежність рівня частки самозайнятих у робочій силі від рівня ВВП країн на душу населення [ 1, с. 12 ]**

Група країн	Рівень ВВП на душу населення, долл. США	Частка самозайнятих у робочій силі, %
Низький рівень доходу	Менше 500	48
Нижче середнього	501-2000	29
Вище середнього рівня	2001-6000	23
Нижче високого рівня	6001-12000	14
Високий рівень	Більше 12001	9

Самозайнятість у сільському господарстві значно більше поширена, ніж у промисловості, незалежно від рівня розвитку продуктивних сил країни. Це пояснюється особливістю цієї галузі, яка має всі необхідні умови для поширення цієї трудової діяльності. Сільськогосподарський сектор зайнятості та сфера послуг є інтенсивними з точки зору індивідуального бізнесу (табл. 2).

**Таблиця 2. Частка самозайнятих в загальній кількості працівників галузі або сфері економічної діяльності по регіонах світу, % [1, с. 16]**

Галузь, сфера економічної діяльності	Країни Європейського економічного співтовариства	Латинська Америка, Карибського басейну	Азія	Північна Африка, Близький Схід	Країни Субсahельського регіону Африки	
Загальна зайнятість	15	34	4	3	21	45
Сільськогосподарська	51	48	9	4	43	52
Несільськогосподарська	11	26	7	2	15	21
Обробна промисловість	7	26	1	2	17	43
Будівництво	17	25	1	2	11	26
Торгівля	22	48	3	5	44	59
Фінансові та ділові послуги	12	18	4	1	14	6
Соціальне обслуговування	7	12	4	1	5	16

В країнах, що розвиваються, більшість самостійно зайнятих осіб сконцентровано в сфері обслуговування. З них понад 60 % – у торгівлі, громадському харчуванні, готельних, соціальних та побутових послугах. Якщо розглядати рівень самозайнятості в розвинутих країнах з ринковою економікою, для яких характерна висока зайнятість населення в секторі обслуговування (США – 27 %, Японія – 29 %, Канада – 33 % загальної зайнятості), то тут вищі темпи її росту в сфері фінансових та ділових послуг.

Самозайнятість часто набуває форми сімейного підприємства, в якому члени сім'ї приймають участь в якості безкоштовно працюючих осіб. Це дає можливість використати переваги гнучкої організації трудового процесу для членів сім'ї, на що не мають права працюючі повний робочий день. За статистичними даними МОП, частка безкоштовно працюючих членів сім'ї в с.-г. зайнятості складає 27 % в країнах з низьким рівнем доходу на душу населення і 16-20 % – в країнах з високим рівнем доходу. В промислових секторах зайнятості їх частка набагато менша, відповідно – 6 і 1-2 % [1, с.19].

Нині у сільському господарстві формується нова категорія зайнятих – одноосібних власників та роботодавців. Ринок змушує роботодавців скорочувати витрати на утримання робочої сили, асоційовані з стандартними моделями зайнятості. В результаті виникла стратегія формування кваліфікованої, молодшої робочої сили з постійних найманих працівників та «периферійної» робочої сили, яка складається з менш конкурентоздатних працівників чи пенсіонерів, від послуг яких легко відмовитись.

Нормативно-правова основа розвитку самозайнятості передбачає насамперед в цілому в державі вести політику, яка підтримує стабільне економічне середовище, застосовуючи відповідні правові норми по відношенню до рівня інфляції, процентних ставок за користування кредитом, курсів обміну валют, оподаткування, зайнятості та соціальної стабільності. Для розвитку продуктивної самозайнятості необхідно розробити та обґрунтувати галузь соціального права в Україні, яка б відповідала умовам соціально орієнтованої ринкової економіки, вимогам і рекомендаціям МОП та іншим міжнародним стандартам, що регулюють цивілізовані відносини у суспільстві. На жаль вітчизняні правові норми, що розкривають соціальний захист населення дуже розрізнені за галузями. Практично немає єдиного підходу до комплексного соціального захисту населення. На перспективу доцільно прийняти не тільки соціальну концепцію чи стратегію розвитку країни, а й Соціальний кодекс. В ньому потрібно кодифікувати різні види пільг та соціального забезпечення: молоді, дітям, багатодітним сім'ям, матерям, пенсіонерам, безробітним та іншим категоріям населення. В тому числі окремого висвітлення потребують правові норми щодо соціального захисту самостійно зайнятого населення.

Створити умови розширення сфери самостійної зайнятості у сільському господарстві з боку державних органів влади та місцевого самоврядування можливо при розробці та реалізації таких правових норм:

– забезпечення кожному селянину конституційних гарантій реалізації права на працю, вільного місяця працевлаштування та своєчасного отримання винагороди за виконану роботу, грошовий рівень якої відповідав би прийнятим у державі нормам прожиття населення;

– опрацювання та доповнення трудового законодавства відповідно до умов ринкової соціально орієнтованої економіки, активізації формування трудового потенціалу та стимулювання економічної активності населення;

– введення самостійної зайнятості населення в правове коло держави: розробка юридичного поняття самозайнятості, чітке визначення категорії людей, що належать до цього сегменту ринку праці, законодавче регулювання питань їх трудової діяльності, реєстрації, обліку, соціального страхування, пенсійного забезпечення, спрощеного оподаткування та іншого захисту;

– розробка регіональних та місцевих Програм зайнятості відповідно до формування різноукладності на селі, створення умов для вільного перетікання робочої сили між галузями, організаційно-правовими структурами та територіальними секторами;

– формування конкурентного середовища в аграрній сфері, насамперед за рахунок розвитку підприємництва, малого та середнього бізнесу, введення індивідуальної трудової діяльності та самостійної зайнятості, які здатні забезпечити продуктивну, постійну зайнятість та необхідний соціальний захист і умови праці;

– удосконалити Закон України «Про особисте селянське господарство» [3], який би відповідав сучасній соціально-економічній ролі цих організаційно господарських форм. Більш детальний аналіз юридичних аспектів функціонування особистих селянських господарств та конкретні пропозиції щодо цього опубліковані автором у статті [2, с. 129 - 134];

– дотримуватися міжнародних трудових норм, які стосуються дитячої праці в приватному секторі, і зокрема у сільському господарстві;

– розробити у вітчизняному трудовому законодавстві юридичні терміни щодо надомництва та індивідуального, сімейного підряду, відповідно до конвенцій та рекомендацій МОП. Надомництво та (суб-)підряд нині поширюються у сільській місцевості, проте немає чітких законодавчих норм їх соціального захисту як найманих працівників, що ставить їх у положення «псевдосамостійно зайнятих осіб».

З метою розробки стабільної політики зайнятості, яка відповідає сучасним соціально-економічним умовам, доцільно проводити періодичний постійний збір даних про сегменти ринку праці, соціальні статуси зайнятості, їх кількісні та якісні аспекти, як в територіальному, так і в галузевому розрізах. Соціально-трудове законодавство повинне забезпечувати соціальний захист самозайнятих в таких концептуальних положеннях: адресна допомога найбільш соціально уразливим верствам населення, особливо сім'ям з дітьми; захист материнства; всеохоплююча національна система охорони здоров'я; дотримання належних умов і норм праці та санітарно-гігієнічних вимог.

#### **Список використаних джерел:**

1.Оцінка Е / POPLAN (МБТ), здійснена на підставі статистичної бази даних МОП ЛАБОРСТА. Содействие самозанятости: Доклад 7; 77 сессия / Международная конференция труда. – Женева, 1990. – 214 с.

2.Кільницька О.С. Юридичні аспекти функціонування особистих селянських господарств / О.С. Кільницька // Комплексний розвиток сільської місцевості: зб. наук. праць. – К.: Центр розвитку сільського господарства та правової підтримки МВ СМР, 2000. – С. 129-134.

3.Про особисте селянське господарство: Закон України // Відомості Верховної ради України. – 2003. – № 29. – Ст. 232.